

Socioekonomiska skillnader i alkohol, narkotika och tobak – delvis olika mönster för beroende och utsatthet

Resultaten från en ny studie visar att det finns betydande utbildnings- och inkomstskillnader i beroende av alkohol, narkotika och tobak i Sverige. Detta gäller även upplevelsen av utsatthet för närståendes bruk av substanserna, även om de socioekonomiska skillnaderna är mindre och utsattheten kan vara mer framträdande i grupper med hög jämfört med låg socioekonomisk position. Analyser och insatser som tar hänsyn till hur substansrelaterade problem varierar mellan socioekonomiska grupper och mellan kvinnor och män är viktiga för en mer jämlik hälsa.

Bakgrund och syfte

Skador av alkohol, narkotika och tobak (ANT) utgör ett betydande folkhälsoproblem, men flera aspekter av jämlikhet på området är fortfarande outforskade. Folkhälsomyndigheten gav därför Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) i uppdrag att undersöka socioekonomiska skillnader i beroende av ANT samt utsatthet för andras bruk av substanserna. De frågeställningar som rapporteras i detta faktablad har begränsats till:

1. Hur ser förekomsten av ANT-beroende och utsatthet för närståendes ANT-bruk ut bland kvinnor och män uppdelat på socioekonomiska grupper år 2017?
2. Kvarstår skillnaderna i problem mellan socioekonomiska grupper när analyserna beaktar ålder, födelseort och sysselsättning?

UNDERSÖKNINGEN

- Faktabladet baseras på data från befolkningsundersökningen Vanor och Konsekvenser (VoK) 2017.
- Populationen utgörs av individer i åldrarna 25–64 år där andelen svarande uppgick till 39,3% (n=4 542).
- Förutom resultaten som presenteras i faktabladet har CAN analyserat födelseort och utsatthet för obekantas alkoholkonsumtion.
- För mer information om VoK (2013 och 2017) och en mer omfattande rapport över studien hänvisas till CAN: <https://www.can.se/Publikationer/rapporter/negativa-konsekvenser-av-alkohol-narkotika-och-tobak/>

Beroende, utsatthet och socioekonomi

Beroende av tobak mättes med Cigarette Dependence Scale (CDS-12) och beroende av alkohol med diagnostiska kriterier i DSM-IV medan beroende av narkotika mättes som (minst lätt) substansbrukssyndrom enligt DSM-5 (narkotika och läkemedel). Utsatthet mättes genom upplevelsen av negativa konsekvenser till följd av närståendes (familjemedlem, vän, arbetskamrat) bruk. Socioekonomisk position mättes med utbildningsnivå uppdelad på låg (grundskola), medelhög (gymnasium) och hög (högskola/universitet), samt inkomst (egen) som delades in i fem lika stora grupper (kvintiler) från låg till hög.

Resultat – eget beroende av ANT

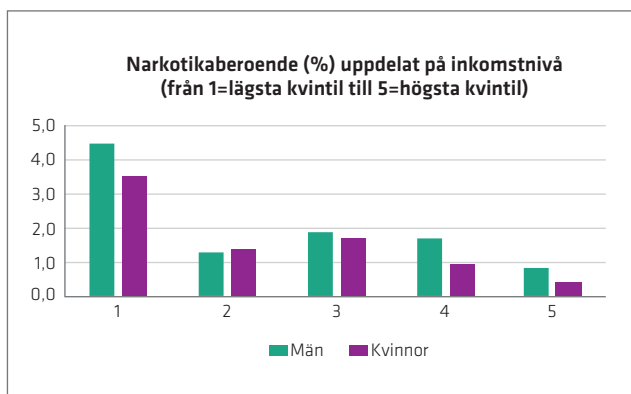
Alkoholberoende bland män med låg utbildningsnivå är 1,3 gånger vanligare än bland män med hög utbildningsnivå (6,8 % respektive 5,4 %). Bland kvinnor är skillnaderna de omvända (2,5 % respektive 3,1 %). Skillnaderna mellan inkomstgrupper är något större. Här är alkoholberoende bland män 1,8 gånger vanligare i den lägsta (7,3 %) jämfört med den högsta (4,1 %) inkomstgruppen. Bland kvinnor är alkoholberoende 1,6 gånger vanligare i den lägsta (3,6 %) jämfört med den högsta (2,3 %) inkomstgruppen.

Den enda socioekonomiska skillnaden i alkoholberoende som förblir statistiskt signifikant efter beaktande av skillnader i ålder, sysselsättning och födelseland är att män med låg utbildningsnivå har högre risk än män med hög utbildningsnivå.

Narkotikaberoende är 1,8 gånger vanligare bland män med låg jämfört med hög utbildningsnivå (2,8 % respektive 1,6 %). Motsvarande skillnad bland kvinnor är 2,5 gånger (4,0 % respektive 1,6 %). Bland män är narkotikaberoende nästan sex gånger vanligare (4,5 % respektive 0,8 %) och bland kvinnor drygt åtta gånger vanligare (3,5 % respektive 0,4 %) bland de i den lägsta jämfört med högsta inkomstgruppen.

De socioekonomiska skillnaderna i narkotikaberoende förblir statistiskt signifikanta efter beaktande av skillnader i ålder, men inte efter beaktande av sysselsättning och födelseland.

Figur 1. Andel (%) män och kvinnor som har ett narkotikaberoende 2017 uppdelat på inkomstnivå.

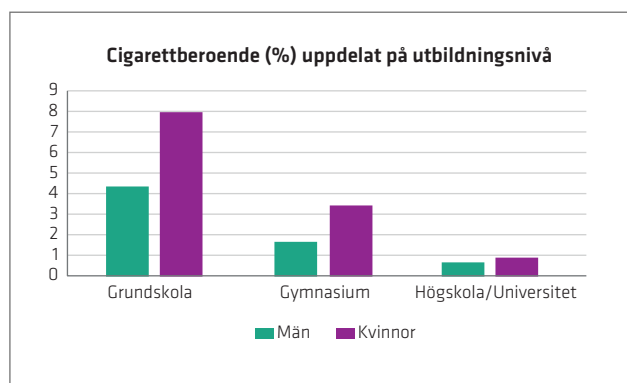

Cigarettberoende bland män är drygt sex gånger vanligare i gruppen med låg jämfört med hög utbildningsnivå (4,4 % respektive 0,7 %), och bland kvinnor är motsvarande skillnad nära nio gånger (8,0 % respektive 0,9 %). Gällande inkomst är cigarettberoende drygt fyra gånger vanligare bland män i den lägsta jämfört med den högsta inkomstgruppen (3,7 % respektive 0,8 %) och nära tre gånger vanligare bland kvinnor (3,7 % respektive 1,3 %).

Snusberoende bland män är 1,4 gånger vanligare bland svaranden med låg eller medelhög utbildningsnivå än svaranden med hög utbildningsnivå. Ett liknande men svagare mönster återfinns för kvinnor. Bland män är förekomsten av snusberoende i både gruppen med låg och medelhög utbildningsnivå drygt 12 %, mot nästan 9 % i gruppen med hög utbildningsnivå. Motsvarande förekomst bland kvinnor är 3,2 % och 3,8 % jämfört med 2,0 %. Inkomstskillnaderna visar inte på något tydligt mönster.

De socioekonomiska skillnaderna i cigarettberoende förblir statistiskt signifikanta efter beaktande av skillnader i ålder, sysselsättning och födelseland. Detta gäller även snusberoende avseende utbildning och inkomst (enbart kvinnor).

Figur 2. Andel (%) män och kvinnor som har ett cigarettberoende 2017 uppdelat på utbildningsnivå.

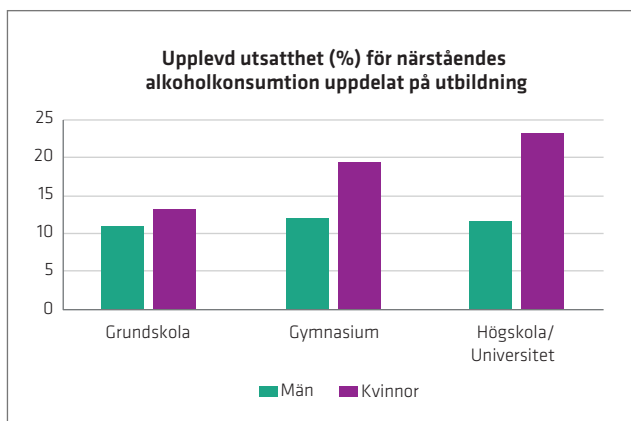

Resultat – utsatthet för närståendes ANT-bruk

Upplevelsen av att påverkas negativt av *närståendes alkoholkonsumtion* bland män är omkring 11 % i alla utbildningsgrupper, men 1,8 gånger vanligare bland kvinnor med hög utbildningsnivå (23,3 %) jämfört med kvinnor med låg utbildningsnivå (13,1 %). Det finns inga tydliga inkomstskillnader vare sig bland män (10–13 % alla grupper) eller bland kvinnor (20–24 % alla grupper).

Skillnaden i upplevd utsatthet för närståendes alkoholkonsumtion bland kvinnor med hög utbildningsnivå jämfört med kvinnor med låg utbildningsnivå förblir statistiskt signifikant efter beaktande av skillnader i ålder, sysselsättning och födelseland.

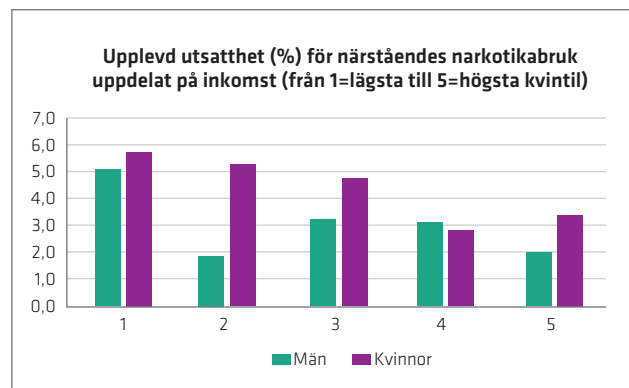
Figur 3. Andel (%) män och kvinnor som upplever utsatthet för närståendes alkoholkonsumtion 2017 uppdelat på utbildningsnivå.

Upplevelsen av att påverkas negativt av *närståendes narkotikabruk* är bland män 1,7 gånger vanligare i gruppen med hög utbildning jämfört med gruppen med låg utbildning (3,5 % respektive 2,1 %). Bland kvinnor går det inte att se några skillnader utifrån utbildningsnivå (4 % båda grupperna). Däremot är upplevelsen av utsatthet bland män i den lägsta inkomstgruppen 2,5 gånger vanligare än bland män i den högsta inkomstgruppen (5,1 % respektive 2,0 %). Motsvarande skillnad bland kvinnor är 1,7 gånger (5,8 % respektive 3,4 %).

De socioekonomiska skillnaderna i upplevd utsatthet för närståendes narkotikabruk bland män och kvinnor förblir inte statistiskt signifikanta efter beaktande av skillnader i ålder, sysselsättning och födelseland.

Figur 4. Andel (%) män och kvinnor som upplever utsatthet för närståendes narkotikabruk 2017 uppdelat på inkomstnivå.

Upplevelsen av att påverkas negativt av *närståendes cigarettrökning* är 7,9 % bland män med hög utbildningsnivå, 10,8 % bland män med medelhög utbildningsnivå och 5,8 % bland män med låg utbildningsnivå. Bland kvinnor finns inga skillnader utifrån utbildningsnivå (cirka 13,5 % alla grupper). När det gäller inkomstskillnader bland män är det 2,7 gånger vanligare i den lägsta jämfört med den högsta inkomstgruppen (11,3 % respektive 4,2 %). Bland kvinnor är motsvarande skillnad 1,7 gånger (16,9 % respektive 9,7 %).

De socioekonomiska skillnaderna i upplevd utsatthet för närståendes cigarettrökning förblir statistiskt signifikanta bland män med medelhög jämfört med hög utbildningsnivå efter beaktande av skillnader i ålder, sysselsättning och födelseland. Bland både män och kvinnor kvarstår skillnaderna mellan de i den lägsta och de i den högsta inkomstgruppen.

Diskussion

Resultaten visar på delvis olika samband mellan socioekonomisk position och ANT-relaterade problem och är därför svåra att sammanfatta i korthet.

Förekomsten av beroende är oftast vanligare i grupper med låg jämfört med hög socioekonomisk position. Narkotikaberoende är t.ex. nästan sex gånger vanligare bland män, och drygt åtta gånger vanligare bland kvinnor, i gruppen med lägst jämfört med högst inkomst. Cigarettberoende är drygt sex gånger vanligare bland män och nio gånger vanligare bland kvinnor i gruppen med låg jämfört med hög utbildningsnivå.

HUVUDSAKLIGA RESULTAT

- Det är mer omfattande socioekonomiska skillnader i cigarettberoende och narkotikaberoende än i alkoholberoende.
- Det är vanligast med alkoholberoende i gruppen med lägst inkomst bland både kvinnor och män.
- Det är vanligast att kvinnor med hög utbildningsnivå upplever utsatthet för närståendes alkoholkonsumtion medan det inte finns utbildningsskillnader bland män.
- Det är vanligast att män upplever utsatthet för närståendes narkotikabruk om de har hög utbildning eller låg inkomst.
- Det är däremot vanligast att män upplever utsatthet för närståendes cigarettrökning om de har låg utbildning eller hög inkomst.
- De största identifierade skillnaderna gäller kvinnor där narkotikaberoende och cigarettberoende är drygt åtta respektive nästan nio gånger vanligare för låg jämfört med hög socioekonomisk position.

ANALYSER SOM BEAKTAR SVARANDES ÅLDER, SYSSELSÄTTNING OCH FÖDELSELAND

När skillnader i de svarandes ålder, sysselsättning och födelseland beaktas framkommer att det fortfarande finns statistiskt signifikanta (oförklarade) socioekonomiska skillnader gällande:

- Alkoholberoende (vanligast bland män i gruppen med låg utbildning).
- Narkotikaberoende (vanligast bland båda könen i grupper med låg inkomst).
- Cigarettberoende (vanligast bland båda könen i grupper med låg utbildning och låg inkomst).
- Snusberoende (vanligast bland båda könen i grupper med låg utbildning och bland kvinnor i gruppen med låg inkomst).

Dessa analyser är markerade med kursiv stil under respektive område.

När det gäller upplevelsen av utsatthet för närståendes bruk av ANT är mönstret delvis det omvända. Utsatthet för närståendes alkoholkonsumtion är t.ex. nästan två gånger vanligare bland kvinnor med hög jämfört med låg utbildningsnivå. Studien ger inte svar på vad detta kan bero på, om det t.ex. kan handla om skillnader i tolerans för berusade personers beteende.

En anledning till att resultaten inte är entydiga kan vara att studien undersöker två socioekonomiska indikatorer (utbildning och inkomst), två problem (beroende och utsatthet) och könsskillnader (här enbart man och kvinna).

Det står ändå klart att det finns betydande utbildnings- och inkomstskillnader när det gäller ANT-problem i Sverige. Analyser och insatser som tar hänsyn till hur problemen varierar mellan socioekonomiska grupper och mellan kvinnor och män, och även mellan de olika substanserna, är viktig kunskap i arbetet för en mer jämlik hälsa.

MÅLGRUPP Folkhälsomyndighetens faktablad riktar sig till samordnare och andra aktörer på kommuner, länsstyrelser, myndigheter och landsting som arbetar hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande och med implementeringen av regerings ANDT-strategi, men också till beslutsfattare och allmänheten.

Folkhälsomyndigheten